

เรื่อง แยก : มุสลิมฝั่งชนบุรีชุมชนรอบบ้านสมเด็จพระยา

โดย นายธีรนนท์ ช่วงพิชิต
ศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนชนบุรี

“แยก”กับการรับรู้ของคนไทย

การเข้าใจของผู้คนในสังคมไทยในอดีตกับคำว่า “แยก” มีความคลาดเคลื่อนต่อข้อเท็จจริงอยู่ไม่น้อยระหว่างความหมายของคำนี้ที่ถูกใช้ในความเข้าใจ ต่างจากความหมายที่ได้ถูกบัญญัติตามพจนานุกรม อย่างไรก็ตาม ผู้คนส่วนหนึ่งเรียก “แยก” จากความเข้าใจที่หมายถึง ผู้มาเยือนบ้าง ผู้มาจากต่างแดนบ้าง หรือหมายถึงผู้ที่ไม่ใช่คนพื้นถิ่นนี้มาก่อน นอกจากนี้บางครั้งยังนิยามความหมายเจาะจงถึงผู้ที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่าง และยังมีที่หมายถึงการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ออกเป็นแยกกลุ่มต่างๆ อีกหลายกลุ่ม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมาย “แยก” ไว้หลายความหมาย เช่น ผู้มาหา, ผู้มาแต่อื่น^๑ หรือ คำเรียกชาวอินเดีย ศรีลังกา ปากีสถาน บังคลาเทศ อัฟกานิสถาน เนปาล ชาว มลายู ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงและตะวันออกไกล ยกเว้นชาวยิว แอฟริกาเหนือ และนิโกร.^๒ ความหมายตามที่กล่าวมาแสดงออกถึงความต่างทางชาติพันธุ์ภายใต้ความเป็น “แยก” แม้โดยส่วนใหญ่จะหมายถึงกลุ่มชนที่มาจากดินแดนชีกตะวันตกของประเทศไทยเป็นสำคัญ ส่วนอีกด้านหนึ่งคำว่า “แยก” บ่งบอกถึงความต่างทางด้านวัฒนธรรมทั้งอาจจะแตกต่างทางด้าน การแต่งกาย ภาษา หรือศาสนา ก็เป็นได้ โดยเฉพาะวัฒนธรรมศาสนาจะเห็นได้ว่า คำนี้มักถูกนำมาคู่กับผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามอยู่เสมอ เรียกเพื่อแยกกลุ่มชาติพันธุ์ของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม เช่น แยกมลายู แยกจาม หรือแยกตานี ฯลฯ แม้ว่าตามข้อเท็จจริงแล้วคำนี้อาจรวมถึงผู้ที่นับถือศาสนาอื่นก็เป็นได้ เช่น แยกพราหมณ์ แยกฮินดู หรือแยกซิกข์ ฯลฯ โดยระบุศาสนานั้นๆ ต่อท้ายคำเรียก

เห็นได้ว่าความเข้าใจเกี่ยวกับ “แยก” ถูกนำมาใช้ในความหมายที่กว้างและคลุมเครือไม่ตายตัว ขึ้นอยู่กับบริบทของการใช้เป็นสำคัญซึ่งอาจจะใช้ในความหมายที่แสดงออกถึงถิ่นฐานหรือกลุ่มชาติพันธุ์ของผู้คนเหล่านั้นดังที่กล่าวมา หรือใช้เรียกเพื่อจำแนกถึงศาสนาของคนเหล่านั้น อย่างไรก็ตามความเข้าใจของคนไทยจำแนก “แยก” ออกเป็น ๒ กลุ่มอย่างใหญ่ๆ คือ แยกกลุ่มที่นับถือศาสนาอิสลาม และแยกกลุ่มที่นับถือศาสนาอื่น โดยเฉพาะกลุ่มแรกจะเป็นชนกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในความเป็น “แยก” หมายถึงกลุ่มชนชาติต่างๆ ที่เดินทางมาจากชีกตะวันตกของประเทศไทย ตั้งแต่แยกอินเดีย แยกอาหรับ และแยกเปอร์เซีย(ชาวอิหร่านในปัจจุบัน) และยังรวมถึงชนชาติที่อยู่

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), ๒๐๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

ทางตอนใต้ของประเทศไทยที่มีวัฒนธรรมศาสนาเดียวกันอีกด้วย เช่น แคมมลาญ แคมยะวาหรือชาวอินโดนีเซียในปัจจุบัน เป็นต้น

สังคมไทยในสมัยอยุธยา มีบันทึกเอกสารชาติตะวันตกกล่าวถึงแขกไว้หลายกลุ่ม เช่น จำแนกตามกลุ่มภาษา กลุ่มชาติพันธุ์ หรือจำแนกด้วยจารีตประเพณี ฯลฯ แยกกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดที่มีปฏิสัมพันธ์กับสังคมไทยคือกลุ่มที่นับถือศาสนาอิสลาม ถูกเรียกอย่างรวมๆ ว่า พวกแขกมะหะหมัด หรือพวกศาสนามะหะหมัด^๓ โดยนำนามของศาสดามุฮัมมัดมาเรียกทับคำ บางทีเรียกแขกมัวร์^๔ หรือมัวร์ (Moors) ที่เรียกตามอย่างชาวตะวันตกที่หมายถึงผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามและเดินทางมาจากดินแดนเปอร์เซีย อาหรับ อาณาจักรออตโตมาน และอินเดีย^๕ ในขณะที่ชาวสยามยังเรียกอย่างจำแนกตามลักษณะกลุ่มชาติพันธุ์โดยใช้ชื่อชาติต่างๆ ต่อท้ายว่า แยกอาหรับ แยกเปอร์เซีย แยกอินเดีย แยกจาม แยกมกคะสัน แคมมลาญ แคมชวา แคมตานี และยังมีที่เรียกย่อยออกไปอีกหลายคำ เช่น แยกแพ แสดงถึงกลุ่มชนร่วมวัฒนธรรมกับรูปแบบการดำเนินชีวิตหรือการอยู่อาศัย แยกเทศ หรือแขกเทศ เรียกรวมเฉพาะกลุ่มที่มาจากประเทศแถบอินเดีย เปอร์เซีย หรืออาหรับ^๖ แคมมะหัน หรือแขกมะหังล เรียกตามชื่อราชวงศ์โมกุลของอินเดียที่รับอิทธิพลจากอารยธรรมเปอร์เซียผ่านเข้ามา หรือเรียก แยกเจ้าเซ็น ที่เรียกจากรูปแบบพิธีกรรมที่คนไทยเคยรับรู้ เป็นต้น

“แขก” เฉพาะในความหมายของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม ไม่ใช่ผู้แปลกหน้ากับคนไทยมาช้านาน แม้ผู้คนในสังคมอยุธยาจะมองว่าอิสลามเป็นวัฒนธรรมที่แตกต่างจากของผู้คนพื้นถิ่นในย่านนี้ แต่ก็คุ้นเคยกับวัฒนธรรมเหล่านั้นผ่านแขกกลุ่มต่างๆ ที่เดินทางเข้ามาปฏิสัมพันธ์กับสังคมไทย ด้วยสาเหตุสำคัญที่ทำให้ศาสนาอิสลามเป็นเรื่องที่แตกต่างแต่ไม่แปลกต่อการรับรู้จากสายตาของผู้คนในสังคม คงเป็นด้วยเพราะผู้คนในภูมิภาคนี้เป็นสังคมที่อยู่บนพื้นฐานความหลากหลายทั้งวัฒนธรรม ภาษา และกลุ่มชาติพันธุ์อยู่เป็นพื้น อีกทั้งด้วยเหตุผลของการเดินทางและการค้าที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนไทยมีโอกาสได้ติดต่อปฏิสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชนกลุ่มอื่นๆ มาอย่างต่อเนื่อง

นอกจากความคุ้นเคยกับวัฒนธรรมอิสลามตามที่กล่าวมาแล้ว คนไทยยังสามารถจำแนกข้อปลีกย่อยในวัฒนธรรมอิสลามได้อีกด้วย เช่น ความต่างด้านภาษา ความต่างด้านชาติพันธุ์ หรือแม้แต่ความต่างเรื่องนิกายในศาสนาอิสลามก็ตาม ดำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ว่าด้วยชาติและภาษาต่างๆ จำแนกแขกตามกลุ่มภาษาออกได้ ๑๒ กลุ่มภาษา “...แขกอาหรับภาษา ๑ แคมมะหันภาษา ๑

^๓ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, อยุธยา, (มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, ๒๕๓๖), ๖๘.

^๔ บาทหลวงดาซาร์ดี, จดหมายเหตุการณ์เดินทางสู่ประเทศสยาม ของ บาทหลวงดาซาร์ดี, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (สำนักพิมพ์บรรณกิจ (๑๙๙๑), ๒๕๓๙), ๖๗.

^๕ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, อยุธยา, (มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, ๒๕๓๖), ๑๖๐.

^๖ กาญจนาคพันธุ์, ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : บุรินทร์การพิมพ์, ๒๕๑๗), ๑๖๔.

แขกสุหนัภาษา ๑ แขกมั่งกะลีภาษา ๑ แขกมะเลลาภาษา ๑ แขกขูร่าภาษา ๑ แขกสุยหุยภาษา ๑ แขกมลายูภาษา ๑ แขกมูหังคภาษา ๑ แขกชวาภาษา ๑ แขกจามภาษา ๑ แขกพฤกษาภาษา ๑...”^๑

หลักฐานทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดีจำนวนไม่น้อยที่ยืนยันตรงกันถึงการเดินทางเข้ามาของสังคมสยามของบรรดาชาวต่างชาติกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มแขกที่เข้ามาติดต่อกับค้าขายกับผู้คนในภูมิภาคนี้ตั้งแต่สมัยทวารวดีเป็นอย่างน้อย แม้แต่สมัยสุโขทัยรุ่งเรืองก็มีหลักฐานการเดินทางมาตามเส้นทางเพื่อการค้ากับสังคมสยามอย่างต่อเนื่อง เช่น ลูกบิด เหรียญกษาปณ์ และรูปปั้นดินเผา ฯลฯ เมื่อกรุงศรีอยุธยารุ่งเรืองฐานะราชธานีอีกครั้งหลังการกอบกู้เอกราชจากการเสียกรุงฯ ครั้งที่ ๑ (พ.ศ.๒๑๑๒) ในแผ่นดินของสมเด็จพระนเรศวรฯ (พ.ศ.๒๑๓๓-๒๑๕๘) เป็นระยะเวลาที่ราชสำนักอยุธยาเปิดประเทศเพื่อต้อนรับชาวต่างชาติต่างภาษาอย่างกว้างขวาง ทั้งในฐานะนักเดินทาง นักแสวงโชค หรือในฐานะพ่อค้าวานิชก็ตาม พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะขยายการค้าทางทะเลของกรุงศรีอยุธยาไปทางชายฝั่งตะวันตกมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ทรงมีนโยบายที่จะจำกัดบทบาทของอาณาจักรเขมรที่พยายามทำการค้าแข่งกับกรุงศรีอยุธยาในขณะนั้น จึงอำนวยความสะดวกให้กับพ่อค้าชาวต่างชาติตั้งไหลเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งช่วงปลายแผ่นดินของพระองค์นั่นเอง และคงเป็นเวลาเดียวกับการปรากฏตัวตนในหน้าประวัติศาสตร์ของพวกมัวร์ หรือแขกเปอร์เซียที่เข้ามาสัมพันธ์กับสังคมอยุธยาด้วย

ถิ่นฐานย่านแขกในสมัยอยุธยา

ในสังคมอยุธยามีกลุ่มชนที่คนไทยเรียกรวมว่า แขก อยู่ด้วยกันหลายกลุ่มที่ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มชนที่เดินทางเข้ามาติดต่อกับค้าขายและสัมพันธ์กับผู้คนในสังคมสยามมาช้านาน จากบันทึกของบรรดาชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาภายหลังยังกล่าวถึงแขกหลายกลุ่มในเวลานั้น รวมถึงถิ่นฐานของแขกกลุ่มต่างๆ ไว้ เช่น บันทึกการเดินทางมายังราชอาณาจักรสยามของคณะราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โดย มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ ที่แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของแขกในสังคมสยาม ว่า

“...เฉพาะพวกมัวร์ซึ่งควรจะนับเป็นชาติเดียว ก็แบ่งออกเป็นตั้ง ๑๐ ชาติเสียแล้ว คำที่เข้ามาสู่กรุงสยามจากประเทศต่างๆ กัน โดยถือเกณฑ์จากการที่มาเป็นพ่อค้าบ้าง เป็นทหารบ้าง และเป็นชวานาชาวไร่บ้างเท่านั้น (ข้าพเจ้าเรียกว่า (Mores) ตามอย่างสเปน มิได้หมายถึงพวกแขกนิโกร แต่เป็นแขกชาติอาหรับนับถือศาสนาพระมะหะหมัด ซึ่งบรรพบุรุษของเราเรียกว่าแขกสาระเซ็น และแขกชาตินี้แผ่ชานอยู่ในที่ต่างๆ เกือบทั่วทวีปยุโรป)”^๒

^๑ ทวีศักดิ์ เผือกสม, คนแปลกหน้าบนนาชาติของกรุงสยาม, (ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ, ๒๕๔๖), ๖๑.

^๒ มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๔๘), ๔๙.

ในสังคมอยุธยาถิ่นฐานของแขกกลุ่มต่างๆ ส่วนใหญ่อยู่นอกเกาะเมือง ขณะที่บางกลุ่มตั้งชุมชนอยู่ชานพระนครทางด้านใต้นอกแนวกำแพงเมือง กลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานของพวกตนอยู่ทางใต้ของพระนครนอกตัวเกาะเมือง เช่น แขกจาม แขกมลายู แขกชวา แขกตานี และแขกมกกะสัน แม้ว่าแขกเหล่านี้จะต่างจากกลุ่มที่เดินทางมาจากอินเดีย อาหรับ หรือเปอร์เซีย ด้านชาติพันธุ์แต่ก็ร่วมวัฒนธรรมในศาสนาเดียวกัน ส่วน แขกจาม แขกมลายู แขกชวา แขกตานี และแขกมกกะสันจะอยู่อาศัยในพื้นที่นอกเกาะเมืองด้านใต้ โดยที่แขกมลายู และแขกตานีที่เป็นแขกกลุ่มใหญ่กว่ากลุ่มอื่นตั้งบ้านเรือนอยู่แถบคลองตะเคียนใกล้กับบ้านโปรตุเกส

แขกจาม^๙ ตั้งชุมชนอยู่แถบคลองคูจาม ทางด้านใต้ของเกาะเมือง ชาวบ้านเรียกคลอง ปจาม หรือปทาคูจาม เป็นเส้นทางคลองที่อยู่เกือบกึ่งกลางระหว่างวัดใหม่บางกะจะกับวัดพุทธไสวรรรย์ คลองเส้นนี้เป็นคลองขุดที่ขุดขึ้นเพื่อใช้อำนวยประโยชน์เพื่อการคมนาคมทางน้ำ อีกทั้งเป็นเส้นทางลัดหลบกระแสน้ำไปบรรจบกับคลองตะเคียนด้านใต้^{๑๐} ที่เป็นย่านแขกมลายูเช่นกัน

“...สมัยก่อนเรียกกันว่า “เมืองปทาคูจาม” เนื่องจากพื้นที่ฝั่งด้านใต้ตัวเมืองนี้นอกจากมีคลองคูจามแล้ว ยังมีคลองเทศ และคลองอื่นๆ อีกหลายสายทำให้พื้นที่มีสภาพคล้ายกับเป็นเมืองเอกเทศ มีคูน้ำกั้นรอบอย่างกับเป็นเมืองๆ หนึ่ง ดังนั้นเวลาเกิดเหตุร้ายทางการเมืองก็จะข้ามฟากหนีมาหลบภัยในเขตนี้ เช่น เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้ารามราชาธิราชทรงพระพิโรธแก่เจ้าพระยามหาเสนาบดี จะให้จับเอาตัวฆ่าเสีย เจ้าพระยามหาเสนาบดีหนีเข้าไปอยู่ฟากปทาคูจาม...”^{๑๑}

ประชุมพงศาวดารภาค ๖๓ ตอนหนึ่ง กล่าวถึงอาชีพและชุมชนของแขกจาม แขกชวา และมลายู ว่า

“...ย่านบ้านท่ากาฮีนอกกำแพงกรุงฯ แขกพื้นเชื้อกเปลือกมะพร้าว ติสายสมอยาวสั้นหนึ่งสามสิบวาขาย นายกำปั่นสุรคองกลุข ๑ ย่านบ้านท้ายคู แขกจามทำเสื่อสั้นไต้น้อยใหญ่ขาย ๑ อนึ่งแขกชวามลายู ปากเก่าศอกสิบศอกบรรทุกหมากเกาะหวายตะค้า กะแซงตานีสรรพสินค้ามาทอดขายของอยู่ที่คลองคูจาม ๑ ...”^{๑๒}

ส่วน แขกมกกะสัน เป็นแขกอีกกลุ่มหนึ่งที่เดินทางมาจากรัฐมะกัสซาร์หรือเมืองมากัสซาร์ เกาะซีลีเบสในหมู่เกาะทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน จึงเรียกว่าพวกแขกมกกะสัน ชนกลุ่มนี้มีชุมชนอยู่ย่านคลองตะเคียนใต้จากหมู่บ้านแขกมลายูลงมา แขกกลุ่ม

^๙ แขกจาม : กลุ่มชนที่อพยพมาจากอาณาจักรจามปา ปัจจุบันอยู่ในเขตเวียตนามตอนกลาง-ใต้ (ผู้เขียน)

^{๑๐} ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, อธิบายภูมิสถานกรุงศรีอยุธยา ตอนที่ ๒.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน.

นี้เคยก่อกบฏในปลายสมัยพระนารายณ์ที่เรียกว่า กบฏมังกะสัน (พ.ศ.๒๒๒๕) เพื่อต่อต้านพระนารายณ์ ออกญาวิชาเยนทร์ และคริสต์ศาสนา^{๑๓} ในเวลานั้น หลังการก่อกบฏในครั้งนั้นหมู่บ้านของพวกเขาถูกเผาทำลายลงด้วย

แขกมัวร์ แขกเทศ และแขกเจ้าเซ็น

นอกจากแขกกลุ่มที่มีถิ่นที่อยู่อาศัยนอกเกาะเมืองตามที่กล่าวถึงมาแล้ว ยังมีแขกที่ตั้งชุมชนอยู่ในตัวเกาะเมืองของอยุธยา แขกกลุ่มนี้บางครั้งถูกเรียกว่า มัวร์ หรือแขกมัวร์(Moors) ตามคำที่ชาวตะวันตกใช้เรียกหมายรวมถึงกลุ่มแขกเชื้อสายอินเดีย อาหรับ และเปอร์เซีย ทั้งนี้โดยเรียกรวมตามความเข้าใจจากการเดินทางมาของแขกกลุ่มนี้ อีกทั้งคนไทยยังไม่อาจแยกแยะความต่างของแต่ละกลุ่มได้อย่างชัดเจนในเวลานั้น บางทีก็เรียกแขกกลุ่มนี้ว่า แขกเทศ แขกเจ้าเซ็น หรือแขกมะหังก็มี

แขกเทศ แขกเจ้าเซ็น หรือแขกมะหัง เป็นคำที่ใช้เรียกทับกลุ่มชาวมุสลิมที่เดินทางมาจากดินแดนแถบเอเชียกลางตั้งแต่ในอดีตรวมทั้งจากอินเดีย เปอร์เซีย^{๑๔} และอาหรับเป็นสำคัญ แม้ว่าส่วนใหญ่ของคนกลุ่มนี้จะหมายถึงแขกเปอร์เซียเป็นสำคัญก็ตาม ทั้งนี้เพราะแขกเปอร์เซียคือกลุ่มที่เดินทางเข้ามายังอยุธยาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงคริสต์ศตวรรษที่๑๖-๑๗ ตรงกับราชวงศ์ศอฟาวิยะห์หรือซาฟาวิด(ค.ศ.๑๕๐๑-๑๗๓๒)ปกครองอาณาจักรเปอร์เซีย ชาวตะวันตกนิยมเรียกแขกกลุ่มนี้ว่า แขกมัวร์(Moors) ขณะที่ผู้คนในอยุธยาบ้างก็เรียกจากพิธีกรรมของแขกมัวร์ในอยุธยา กลุ่มนี้ว่า แขกเจ้าเซ็น

พวกแขกแขกเทศ หรือเปอร์เซีย นอกจากจะเป็นนักเดินทางผู้แสวงหาโชคแล้วยังเป็นพ่อค้าวานิชที่นำพาวัฒนธรรมศาสนาของพวกตนไปยังดินแดนส่วนต่างๆ ที่เดินทางไป หลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวถึงแขกเทศ หรือชาวเปอร์เซียในฐานะกลุ่มชนที่เข้ามามีบทบาทด้านการค้า อีกทั้งเป็นผู้ชำนาญการเดินเรือ รวมทั้งเป็นนักเผยแผ่ศาสนาในหน้าประวัติศาสตร์อยุธยามากกว่าแขกกลุ่มอื่นๆ

ชุมชนของแขกกลุ่มนี้อาศัยอยู่ในตัวเกาะเมืองทางตอนใต้ซึ่งเป็นที่ดินที่กล่าวกันว่าในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม(พ.ศ.๒๑๕๓-๒๑๗๑)ทรงพระราชทานให้แก่ชนกลุ่มนี้เพื่อตั้งเป็นชุมชนของพวกเขา ปรากฏตามคำให้การของชาวกรุงเก่า ว่า

^{๑๓} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, อยุธยา, (มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, ๒๕๓๖), ๑๖๒.

^{๑๔} เปอร์เซีย คือ ประเทศอิหร่าน หรือสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่านในปัจจุบัน : ผู้เขียน

“...มีตะพานอิฐตรงถนนบ้านแขกใหญ่ ข้ามมาถนนบ้านแห ชื่อตะพานวานร ๑ มีคลองน้อยลัดมาจาก คลองใหญ่ประตูลิมนมาทลออกคลองประตูเทศ มีตะพานอิฐดินมาถนนบ้านแขกใหญ่ ข้ามมาศาลาอาไศรยที่ถนน ป่าหญ้าชื่อตะพานป่าหญ้า ๑ แล้วมีตะพานอิฐดินมาแต่นำวัดอำแม่ท้ายบ้านแขกใหญ่เจ้าเซ็น”^{๑๕}

หลักฐานการเดินทางเข้ามายังสังคมไทยของชาวแขกเทศ หรือแขกเปอร์เซีย แม้ว่าจะมี ข้อมูลจำนวนไม่น้อยที่แสดงให้เห็นถึงการเข้ามาตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยาแล้วก็ตาม แต่ตัวตนใน ประวัติศาสตร์ของแขกกลุ่มนี้กลับปรากฏขึ้นในสังคมอยุธยาปลายแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรฯ (พ.ศ.๒๑๓๓-๒๑๔๘) ถึงแขกเทศหรือแขกเปอร์เซีย มีชื่อของ เถกอะหมัด ในฐานะผู้นำชุมชนแขก เทศกลุ่มนี้เดินทางเข้ายังสังคมอยุธยาในฐานะพ่อค้าวานิชพร้อมด้วยน้องชาย เถกอะหมัดผู้นี้ได้ทำ การค้าอยู่ในสังคมอยุธยาจนรุ่งเรือง ตลอดจนมีโอกาสช่วยปรีกษาราชการงานเมืองที่เกี่ยวกับการค้า ขายและการเดินเรือต่อราชสำนักสยามส่งผลให้การค้าของราชสำนักฯ เจริญขึ้นตามลำดับ ภายหลัง แขกผู้นี้ได้รับโอกาสเลื่อนฐานะจากความเป็นเพียงพ่อค้ามาสู่ขุนนางในราชสำนักฯ ในแผ่นดินของ พระเจ้าทรงธรรม(พ.ศ.๒๑๕๓-๒๑๖๗) พระองค์โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งแขกผู้นี้เป็นออกญาเถกอะ หมัดรัตนราชเศรษฐี เข้ากรมท่าขวา ว่าที่จุฬาราชมนตรี และต่อมาในแผ่นดินของพระเจ้าปราสาททอง(พ.ศ.๒๑๖๒-๒๑๘๕)ทรงเลื่อนบรรดาศักดิ์แขกผู้นี้ขึ้นเป็นออกญาบรรณนายก จางวางกรม มหาดไทย

ออกญาบรรณนายก(เถกอะหมัด) ผู้นี้ได้แต่งงานกับหญิงพื้นเมืองชาวไทยชื่อ เซย และสืบ วงศ์วารของตนต่อมาขึ้นลูกหลานในสังคมไทยมายาวนาน

ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ วงศ์แขกเทศของออกญาบรรณนายก(เถกอะหมัด) ได้ เข้ามามีบทบาทสำคัญในราชสำนักฯ กล่าวได้ว่าเกือบตลอดแผ่นดินของสมเด็จพระนารายณ์ฯ พระองค์ทรงเลือกใช้กลุ่มแขกเทศหรือแขกเปอร์เซียเพื่อการคานดุลย์กับอำนาจของกลุ่มต่างๆ ทำ ให้แขกเทศจากวงศ์นี้ก็ก้าวเข้ามามีบทบาทต่องานราชสำนักฯ ของพระนารายณ์ เช่น ออกญาศรี เนาวรัตน์ (อกามะหะหมัด) เป็นต้น

หลักฐานเอกสารที่ถูกลืมใช้อ้างอิงทางประวัติศาสตร์ฉบับแรกๆ ที่แสดงให้เห็นถึงตัวตนของ บุคคลที่ถูกรเรียกว่า เถกอะหมัด ในฐานะหัวหน้ากลุ่มชนชาวแขกเปอร์เซีย รวมถึงแสดงให้เห็น ตำแหน่งแห่งที่ของชุมชนของพวกแขกกลุ่มนี้ที่กล่าวถึงว่าได้รับพระราชทานที่ดินในแผ่นดินพระ เจ้าทรงธรรม ปรากฏตามบันทึกของพระยาจุฬาราชมนตรี(เชน)^{๑๖} ผู้เป็นวงศ์วานที่สืบต่อลงมาอีกทั้ง เป็นบุคคลร่วมเหตุการณ์ในสังคมอยุธยาตอนปลายต่อกับกรุงธนบุรี กล่าวว่า

^{๑๕} วินัย พงศ์ศรีเพียร, คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง,(ลาดพร้าว : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๔), ๑๑.

^{๑๖} พระยาจุฬาราชมนตรี (เชน) : พระยาจุฬาราชมนตรีในแผ่นดินสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ (พ.ศ.๒๓๐๑- ๒๓๑๐)

“...จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ๑ ตั้งท่านเอกอัครมหาดินเป็นพระยาเอกอัครมหาดินราชเสวยฐิติ เจ้ากรมท่าขวา ว่าที่จุฬาราชมนตรี ครั้งนั้นพระยาเอกอัครมหาดินราชเสวยฐิติ กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานที่ดินตำบลท้ายคูจะให้พวกแขกตั้งบ้านเรือนอยู่ พระเจ้าแผ่นดินก็พระราชทานที่ดินท้ายคูให้ พวกแขกมะหูนจึงได้ตั้งบ้านเรือนและสร้างสุเหร่ากุฎีใหญ่ แล้วทำที่สำหรับฝังศพด้วย...”^{๑๓}

บันทึกฉบับเดียวกันกล่าวถึงเมื่อ เอกอัครมหาดิน เมื่อปลายชีวิตของท่านว่า “...ครั้งนั้นเจ้าพระยาบวรราชนายก (เอกอัครมหาดิน) ถึงแก่อสัญกรรม อายุสมได้ ๘๘ ปี ฝ่ายเจ้าพระยาอภัยราชา (ชื่น) สมุหนายก ผู้บุตรก็จัดการศพบิดา แห่แห่นศพนั้นไปฝังที่ป่าช้าแขกที่บ้านท้ายคู...” นำข้อมูลดังกล่าวเปรียบเทียบกับสมุดบันทึกลายมือเขียน ใครเป็นใคร เรื่อง “เอกอัครมหาดิน” ฉบับคัดลอกโดยนายเพิ่มอหะหมัดจุฬา จากต้นฉบับของพระยาจุฬาราชมนตรี (เชน) มีความต่างในการใช้ภาษาและสำนวนเขียนอยู่เล็กน้อย แต่น่าจะใกล้เคียงกับต้นฉบับเดิมมากที่สุด ว่า

“...พระยาเอกอัครมหาดินราชเสวยฐิติ ทำราชการสนองพระเดชพระคุณมาช้านาน วันหนึ่งมีโอกาสอันดีแล้ว จึงมีช่องสมควรกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า คนไม่มีบ้านอยู่พอเพียงแก่พวกพ้อง จึงต้องขอรับพระราชทานที่ดินพอสมควร คือขอรับพระราชทานที่ดินตำบลบ้านท้ายคู ให้แก่พวกแขกมะหูนพวกของคนที่อยู่ พระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระมหากรุณาโปรด พระราชทานที่ดินตำบลบ้านท้ายคูให้ตามที่ทูลขอ ตำบลบ้านท้ายคูจึงเป็นที่อยู่ ของพวกแขกมะหูน ๑ จึงสร้างบ้านเรือนเป็นหมู่ใหญ่โตด้วยพวกมาก แล้วก็สร้างสุเหร่ากุฎีเจ้าเชนใหญ่โตระโหฐานสร้างเป็นที่สำราญด้วยอิฐปูนดุงวัดไทย แล้วสร้างที่ป่าช้าฝังศพพวกแขกเจ้าเชนด้วย มีกำแพงแก้วก่อด้วยอิฐล้อมรอบป่าช้า ในเวลานั้นคนไทยร้องเรียกวัดนี้ “กุฎีเจ้าเชนใหญ่” บ้าง “วัดแขกใหญ่” บ้าง...

...อธิบายว่า กุฎีเจ้าเชนใหญ่ คู่กันกับ กุฎีเจ้าเชนน้อย ๑ อยู่ในกำแพงพระนครใกล้กันกับวัดกระเบื้องเคลือบ...”^{๑๔}

บันทึกจดหมายเหตุประถมวงศกุลบุณนาคเล่มเดียวกันกล่าวถึงบุคคลอีกท่านหนึ่งผู้เป็นหลานที่เกิดจากน้องชายของเอกอัครมหาดิน ชื่อว่า อากามะหะหมัด ที่เดินทางกลับมายังอยุธยาและได้เข้ารับราชการในแผ่นดินสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ว่า

“...อนึ่งท่านอากามะหมัดได้ท่านชีบุตรของลุงมาเป็นภรรยาแล้ว จึงไปสร้างเรือนตึกหลายหลังมีกำแพงแก้วล้อมเรือนเป็นหมู่หนึ่ง แต่นอกกำแพงนั้นเป็นเรือนของพวกแขกบริวารอยู่แวดล้อมโดยรอบสามด้านเว้นไว้แต่ด้านแม่น้ำใหญ่ ที่หมู่บ้านท่านอากามะหมัดอยู่นั้นใกล้กันกับวัด ชื่อวัดอำแม่...”^{๑๕}

^{๑๓} พระยาจุฬาราชมนตรี (เชน), พระยาวรเทพ (เลื่อน) และ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี (ชำ บุนนาค), จดหมายเหตุประถมวงศกุลบุณนาค, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), ๓.

^{๑๔} เพิ่ม อหะหมัดจุฬา, “ใครเป็นใคร”, ฉบับคัดลอกจากต้นฉบับของพระยาจุฬาราชมนตรี (เชน), ๒๕๓๔, ๒๒.

ส่วนบันทึก “ใครเป็นใคร” ฉบับคัดลอกจากต้นฉบับของพระยาจุฬาราชมนตรี (เชน) โดย นายเพิ่ม อหะหมัดจุฬา กล่าวว่า

“...เมื่อท่านอากาโมฮัมหมัดได้ท่านชินุดรของลุงมาเป็นเอกภรรยาแล้ว จึงได้ไปสร้างบ้านเรือนตึกใหญ่โตระโหดาน ทำเป็นที่สุขสำราญรมย์ยิ่งนัก สร้างตึกหลายหลัง แล้วจึงก่อกำแพงแก้วล้อมรอบบ้านเรือนหมู่หนึ่งของคุณ แต่ที่นอกกำแพงแก้วนั้น เป็นเรือนของพวกแขกบริวารอยู่เต็มไปทั้งสิ้น ล้อมรอบหมู่บ้านของนายสามด้าน เว้นไว้แต่ด้านริมแม่น้ำใหญ่ด้านเดียว ที่หมู่บ้านท่านอากาโมฮัมหมัดอยู่เป็นที่ใกล้เคียงกันกับวัดไทย ๆ นี้ มีชื่อว่าดังนี้ “วัดอามะ”...”^{๒๐}

ตำแหน่งสถานที่ตามบันทึกของพระยาจุฬาราชมนตรี (เชน) ทั้งสองฉบับ คือ ทั้งตำแหน่งชุมชนแขกมะหังนหรือแขกเทศในกำแพงพระนคร “...กระฎีเจ้าเชนน้อย อยู่ในกำแพงพระนครใกล้กับวัดกระบือเอื้องเคลือบ...” ตำแหน่งของวัดกระบือเอื้องเคลือบหรือวัดบรมพุทธาราม และวัดอามะ เมื่อสำรวจเทียบตามแผนที่กรุงศรีอยุธยา ฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ผู้เป็นสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลอยุธยา ซึ่งท่านได้ใช้เวลามากกว่า ๒๐ ปีทำการสำรวจและเขียนแผนที่ขึ้นในปีพ.ศ.๒๔๖๘ พบตำแหน่งชุมชนแขกเทศหรือแขกเปอร์เซียในกำแพงพระนคร บันทึกคำว่า “โคกแขก” อยู่บน “ทุ่งแขก” อยู่ท่ามกลางวัดป่าจาน วัดจิ้งจอก วัดกระบือเอื้องเคลือบ วัดสิงหาราม วัดสวนหลวงค้ำดาว และวัดอามะ ฯลฯ

โบราณสถานหลายแห่งในย่านทุ่งแขก^{๒๑} ในตัวเมืองยังขาดการศึกษาวิจัยอย่างจริงจัง บางแห่งไม่ปรากฏตำแหน่งชัดเจน อีกทั้งยังมีที่ถูกทำลายไปอย่างขาดความเข้าใจและขาดการเหลียวแลอย่างจริงจัง บางแห่งมีการอนุรักษ์ที่ผิดพลาด เช่น สะพานข้ามคลองมะโกรน้อยไปป่าดินสอ แนวคลองมะโกรน้อย รากฐานกระดี่แขกใหญ่ สะพานวนรหรือสะพานบ้านแขกใหญ่ แนวคลองประตู่เกษมี แนวถนนแขกมัวร์ หรือแม้แต่รากฐานเดิมของโคกแขกก็ตาม

ขณะที่หลายแห่งยังเป็นหลักฐานที่สำคัญที่แสดงคามมีอยู่ของชุมชนแขกเทศ หรือแขกเปอร์เซียกลุ่มนี้ได้ เช่น วัดสวนหลวงค้ำดาว วัดสิงหาราม วัดกระบือเอื้องเคลือบ หรือแม้แต่บางส่วนของแนวคลองมะโกรน้อย เป็นต้น ช่วยทำให้มองเห็นตำแหน่งของทุ่งแขกและโคกแขก ได้ใกล้เคียงข้อมูลเดิมที่เคยกล่าวถึง

^{๑๕} พระยาจุฬาราชมนตรี (เชน), พระยาวรเทพ (เถื่อน) และ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี (ชำ บุนนาค), *จดหมายเหตุประมวงศกุลบุณนาค*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๘๒), ๘.

^{๒๐} เพิ่ม อหะหมัดจุฬา, “ใครเป็นใคร”, ฉบับคัดลอกจากต้นฉบับของพระยาจุฬาราชมนตรี (เชน), ๒๔๗๔, ๓๖.

^{๒๑} พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา : ผู้เขียน

เอกสารชาวตะวันตกที่กล่าวถึงชุมชนแขกมัวร์หรือแขกเปอร์เซีย เช่น จดหมายเหตุของนิโกลาส แชร์แอส ระบุว่า

“...ถิ่นฐานของชาวเปอร์เซียในอยุธยา ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองใกล้กับย่านชาวจีน มีบ้านเรือนและร้านค้าอยู่ติดถนนอิฐขนาดใหญ่ที่ทอดไปสู่พระบรมมหาราชวัง...”

การที่ชุมชนต่างชาติได้รับพระบรมราชานุญาตให้อยู่อาศัยในกำแพงพระนครมีเพียงกลุ่มชนชาวจีนและกลุ่มชนแขกมัวร์หรือชาวเปอร์เซียเท่านั้น ด้วยเพราะชาวต่างชาติทั้งสองกลุ่มต่างก็มีบทบาททางด้านการค้าโดยเฉพาะเป็นตัวแทนการค้าของราชสำนักอยุธยากับชาติต่างๆ โดยคุณลักษณะการค้าและกรรมทำมาในหน่วยงานของกรมพระคลัง

กล่าวกันว่าชุมชนของพวกแขกเทศหรือแขกเปอร์เซียเป็นชุมชนขนาดใหญ่ในพระนครด้านใต้ มีอาคารตึกและมีถนนสายที่หรูหราสำหรับผู้คนในสมัยนั้น ตึกหลังหนึ่งในชุมชนแขกเปอร์เซียใช้เป็นที่รับรองแขกเมือง จึงมีบันทึกของคณะราชทูตชาติตะวันตกที่กล่าวถึงหมู่บ้านแขกกลุ่มนี้ไว้หลายครั้ง เช่น ตำแหน่งบ้านรับแขกเมืองในกรุงศรีอยุธยาว่าอยู่ในกำแพงเมืองทางทิศใต้ เป็นอาคารก่อตึกอยู่ในถนนแขกมัวร์ โดยบันทึกว่าไทยได้เตรียมจัดบ้านต้อนรับบาทหลวงดาซาร์ดี ว่า

“...แต่ในระหว่างนี้ไทยก็ยังเตรียมจัดบ้าน ซึ่งอยู่ในถนนของพวกแขกมัวร์และยังคงเตรียมการอย่างอื่น ๆ อีกหลายอย่าง...”

...เมื่อได้ออกจากพระราชวังแล้ว พวกเราก็ได้ตามพวกบาทหลวงลงเรือ เรือได้ไปตามทางเดิมที่มานั้นเอง พวกเรากับข้าราชการไทยหลายคนได้ไปส่งท่านบาทหลวงจนถึงที่พัก ซึ่งเจ้าพนักงานได้จัดเตรียมไว้ในถนนพวกแขกมัวร์...”^{๒๒}

ตำแหน่ง “บ้านรับแขกเมือง” บนถนนแขกมัวร์ ตรงกับ “ตึกรับแขกเมืองฝรั่งเศส” จากการสำรวจของพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ที่ระบุตำแหน่งใกล้กับ คลองประตูเทษมีอีก ทั้งทำให้การชาวกรุงเก่า และ ทำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมหรือขุนหลวงหาวัด ที่เป็นบันทึกของชาวอยุธยาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ บรรยายให้เห็นถึงคลองประตูเทษมีใกล้บ้านแขกใหญ่ในชุมชนแขกเปอร์เซียในกำแพงพระนครไว้ว่า

“...คลองประตูเทษมีเข้ามาจนล้ำปากสมุทรแบ่งน้ำกลางเมืองออกริมตะพานนาคบรรจบกับคลองประตูเทษมีตะพานอดีต บ้านแขกใหญ่ ข้ามมาถนนบ้านแห ชื่อตะพานวานร 1 มีคลองน้อยลัดจากคลองใหญ่ประตูจีน มาทูลออกคลองประตูเทษ มีตะพานอดีตแต่ ถนนบ้านแขกใหญ่เข้าเซ็น ข้ามศาลาอาไปศรย มาป่า...”^{๒๓}

^{๒๒} องค์การค้าคุรุสภา, ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๕ เล่มที่ ๒๑, ๒๕๐๗, ๒๒๗.

^{๒๓} วินัย พงศ์ศรีเพียร, คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง, (ลาดพร้าว : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๔), ๑๑.

ตำแหน่งสะพานววนร ข้ามคลองประตูเทยมี ยังคงปรากฏรากฐานอยู่โครงสร้างของ สะพานที่เหลืออยู่สมบูรณ์กว่าสะพานอื่นๆ ที่เคยปรากฏอยู่ในพระนคร ปัจจุบันอยู่ในบริเวณ บ้านพักอาจารย์ด้านหลังศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา สะพานนี้ชาวบ้านเคยเรียกว่า“สะพานบ้าน แยกใหญ่” ตามคำอธิบายแผนที่ฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์ ที่กล่าวมาแล้วทำให้การศึกษา ตำแหน่ง “โคกแขก” และ “ทุ่งแขก” มีความเป็นไปได้มากขึ้นรวมทั้งทำให้มองเห็นภาพของชุมชน แยกมัวร์ หรือแยกเปอร์เซียในพระนครมีความชัดเจนมากขึ้นด้วย

สะพานววนร หรือสะพานบ้านแยกใหญ่ข้ามคลองประตูเทยมี กล่าวว่ายู่ในชุมชนแยก เปอร์เซียตามที่เอกสารต่างๆ ระบุนั้น สะพานววนรหรือสะพานบ้านแยกใหญ่เป็นสะพานเรียงอิฐ หนึ่งใต้อิฐห้ำสะพานที่ปรากฏอยู่ในพระนคร เช่น สะพานป่าถ่าน สะพานชีกุน ฯลฯ ส่วนอีกอิฐห้ำ สะพานสร้างด้วยเครื่องไม้จึงเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา สะพานววนรอยู่บนแนวถนนแยกมัวร์ที่ เป็นถนนเรียงอิฐรูปก้างปลาเช่นเดียวกับตัวสะพาน และเป็นถนนเส้นที่หรุหระเพียงไม่กี่สายของ พระนคร

ถนนแยกมัวร์ หรือย่านแยกมัวร์เป็นชุมชนที่อยู่อาศัยของพวกต่างชาติที่เดินทางมาจาก ดินแดนอาหรับ เปอร์เซีย บ้านพักรับรองราชทูตก็อยู่ในแนวถนนเส้นนี้ อีกทั้งยังเป็นถนนสายที่ยาว ไปเชื่อมต่อกับย่านที่อยู่อาศัยของพ่อค้าชาวจีนทางฝั่งตะวันออกของเกาะเมืองผ่านประตูจีนไป ด้านหลังป้อมเพชร พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) อธิบายแผนที่เกาะเมืองอยุธยาใน ย่านนี้ว่า

“...แต่บางสะพาน เช่น สะพานประตูจีน สะพานประตูเทพมิมินันท์ก่ออิฐตลอด กลางคลองเจาะเป็นช่อง ไค้งคูกลางใหญ่ ๒ ข้างเล็ก เป็น ๓ ช่อง สำหรับให้เรือลอดไปมาได้...”

“...ถนนเหล่านี้ต้องพูนดินสูงกว่าระดับดินเดิมตั้งแต่ ๒ สอก ถึง ๔ สอก เพราะพื้นดินในพระนครเป็นที่ ลุ่ม ถึงฤดูน้ำ น้ำคงท่วมทุกปีเหมือนทุกวันนี้ เพราะฉะนั้นถึงต้องถมเสียชั้นหนึ่ง แล้วปูอิฐตะแคง บางสายกว้าง ๖ วาบ้าง ๓ วาบ้าง ๑๐ สอกบ้าง และที่เป็นแต่ถนนดินเปล่าไม่ได้ปูอิฐก็มี...”^{๒๔}

ศาสนาและความเชื่อของแยกเปอร์เซียในอยุธยา

แยกเทศในอยุธยาอดีต ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนที่เดินทางมาจากอาณาจักรเปอร์เซียจาก ดินแดนทางซีกตะวันตกของประเทศไทย เลยจากประเทศอินเดียไป ปัจจุบันดินแดนส่วนใหญ่ของ อาณาจักรดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของประเทศอิหร่าน ผู้คนจากประเทศนี้ที่เดินทางเข้ามายังเมืองไทย

^{๒๔} น. ณ ปากน้ำ, ศิลปะและวัฒนธรรมจากดินแดนอาหรับเมื่อแรกเข้าสู่สยามประเทศ, (สำนักพิมพ์เมืองโบราณ ,๒๕๓๕) ๑๐๙-๑๑๐.

มีความเชื่อความศรัทธาในศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ หนึ่งในนิกายที่สำคัญของศาสนาอิสลาม มุสลิมนิกายชีอะห์มีความเชื่อความศรัทธาบางอย่างที่แตกต่างจากนิกายสุหนี่ ความต่างที่เห็นได้ชัดระหว่างนิกายทั้งสองในเมืองไทยได้แก่พิธีกรรมในศาสนา ชาวมุสลิมนิกายชีอะห์เรียกพิธีกรรมนี้ว่า พิธีมะหะหฺร่า หรือ พิธีอาฮูรอ โดยจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี

สำหรับในเมืองไทยในสมัยอยุธยา พวกแขกเทศ หรือแขกเปอร์เซียเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในขณะนั้นได้นำเอาวัฒนธรรมความเชื่อความศรัทธาของตนเข้ามาเผยแพร่ในสังคมสยามจนทำให้ศาสนาอิสลามของชนกลุ่มนี้ได้รับการตอบรับจากสังคมอยุธยาเป็นอย่างมาก มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ บันทึกถึงความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจและด้านศาสนาของแขกกลุ่มนี้ไว้ว่า

“...ในบรรดาประชาชาติต่างๆ นั้น พวกแขกมัวร์ตั้งเนื้อตั้งตัวได้เป็นอย่างดีในรัชกาลนี้ มีอยู่สมัยหนึ่งที่พระคลังเป็นแขกมัวร์ คงเป็นด้วยสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงพระราชดำริเห็นว่า บุคคลผู้นั้นอาจมีวิธีการดำเนินพานิชยกิจของพระองค์ให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นก็เป็นได้ ด้วยว่าพระราชอาณาประเทศข้างเคียงที่มีเดชนาภาพต่างก็นับถือศาสนาพระมะหะหฺร่าด้วยกันทั้งสิ้น ตำแหน่งหน้าที่สำคัญๆ ในราชสำนัก และในหัวเมืองในครั้งนั้นจึงตกอยู่ในมือของพวกแขกมัวร์โดยสิ้นเชิง สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามโปรดให้สร้างสุเหร่าขึ้นเป็นหลายแห่ง และทุกวันนี้ยังโปรดพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นค่าใช้จ่ายในพิธีทางศาสนาอันสำคัญ ซึ่งพวกแขกมัวร์ทำการเฉลิมฉลองติดต่อกันอยู่ตั้งหลายวัน เพื่อเป็นอนุสติถึงวันมรณภาพของอาลีหรือวันมรณภาพของพระบุตรของอาลี ชาวสยามที่เข้ารับศาสนาแขกมัวร์ได้รับอภิสิทธิ์ยกเว้นการเข้าเดือนรับราชการแผ่นดิน...”^{๒๕}

ความเชื่อและความศรัทธาตามแนวทางของศาสนาอิสลามที่นำเข้ามายังสังคมไทยโดยแขกเปอร์เซียกลุ่มนี้ในช่วงเวลานั้น กล่าวได้ว่าได้รับการตอบรับจากผู้คนในสังคมอยุธยาอย่างกว้างขวางทั้งระดับชาวบ้านรวมถึงในหมู่ชนชั้นปกครอง แม้แต่ราชสำนักอยุธยายังทรงอุปถัมภ์งานพิธีกรรมที่จัดขึ้นโดยแขกกลุ่มนี้ด้วย ตามที่ นิโคลาส์ แชรแวงส บันทึกเกี่ยวกับบทบาทและอิทธิพลในศาสนาและความเชื่อของแขกกลุ่มนี้ที่เติบโตขึ้นอย่างน่าหวั่นเกรง ว่า

“...ได้ฝังรากอย่างลึกซึ้งลงในกรุงสยาม จนเกรงกันมากว่าจะกลายเป็นศาสนาประจำชาติไปเสียแล้ว ในชั้นแรกพระเจ้าแผ่นดินก็โปรดสนับสนุนมากอยู่ และทรงพระราชทานพระราชทรัพย์อันจำเป็นช่วยให้จัดงานฉลองทางศาสนาตามลัทธินิยมของพระมะหะหฺร่าได้อย่างสมเกียรติ สุเหร่าของพวกนี้ยังคงงามมาก ดำเนินการเทศนาและสวดมนต์ได้อย่างเสรี และโดยสม่ำเสมอได้ทำในประเทศที่ชนชาตินี้ปกครองอยู่เหมือนกันทุกๆ ปี

^{๒๕} มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักอยุธยา, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๔๘).

พวกเขาจะจัดขบวนแห่ไปตามบ้านนอกและในเมือง มีผู้คนเข้าร่วมขบวนติดตามไปเป็นอันมาก ความมโหฬารและความแปลกของการแห่แหงคนให้มาชมจากทุกทิศ...”^{๒๖}

บาทหลวงตาซาร์ต จากคณะเยซุอิตที่เดินทางมาพร้อมกับคณะราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ ที่ ๑๔ ในปี พ.ศ.๒๒๒๘ ปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ (พ.ศ.๒๑๕๕-๒๒๓๑)บันทึกเกี่ยวกับผู้คนในสังคมอยุธยาที่ศาสนาของแจกเปอร์เซียหรือแจกมัวร์ แสดงถึงการตอบรับจากผู้คนชาวสยามเป็นอันมาก

“...มีคนสยามเป็นอันมากทั้งชายหญิงทุกวัยที่นับถือศาสนาพระมะหะหมัด ด้วยว่านับตั้งแต่มีพวกมัวร์เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรแล้ว ก็ดึงผู้คนพื้นเมืองไปเข้าศาสนาตนได้มิใช่น้อย อันเป็นการแสดงว่าคนสยามมิได้ผูกพันอยู่กับการเชื่อถือโซกลางเท่าใดนัก และพวกเขาอาจผลมาได้ถ้าเรามีความพยายามและความอดทนพอที่จะสั่งสอนให้พวกเขาารู้แจ้งเห็นจริงในพระสัจธรรมของเรา เป็นความจริงที่ว่าประเทศชาตินี้นิยมการแห่แหงและพิธีรีตองที่หรูหราเป็นที่สุด เพราะฉะนั้นด้วยเหตุนี้เองพวกมัวร์จึงได้ทำการฉลองอย่างเอิกเกริกครึกครื้น เป็นการชักจูงผู้คนไปสู่ศาสนาพระมะหะหมัดได้เป็นอันมาก...”^{๒๗}

จดหมายเหตุการเดินทางของบาทหลวงตาซาร์ตฉบับเดิมยังได้บันทึกถึงพิธีกรรมของพวกแจกเปอร์เซียหรือแจกมัวร์ในสังคมอยุธยาที่บรรยายถึงความโอ้อ่าและเอิกเกริกในพิธีกรรมนี้ว่า

“...ในเวลาเกือบจะใกล้ ๆ กันนี้ พวกแจกมัวร์ก็มีงานตามไฟขึ้นเหมือนกันเป็นเวลาถึงแปดวัน เพื่อฉลองวันปลงพระศพพระมะหะหมัดศาสดาผู้พยากรณ์กับโอรสของพระองค์ เขาเริ่มงานฉลองกันแต่วันศุกร์ไปทีเดียว ตอนสี่โมงเย็นโดยมีขบวนแห่ มีผู้คนเข้าร่วมขบวนกว่าสองพันคน เขาแบกโลงศพของคนเจ้ามารยา (imposteurs) ทั้งสองนั้นไปพร้อมด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ เป็นอันมาก วาดไว้ดังตามพอใช้ ที่สำคัญนั้นมีการขนาดใหญ่หุ้มผ้าระบายสี ซึ่งคนแบกนั้นพาเดินไปและหมุนตัวอย่างมีจังหวะจะโคนท่ามกลางเสียงกลองสองหน้า และกลองหน้าเดี่ยว อาการเคลื่อนไหวย่างรวดเร็วและเป็นระเบียบของกรงใหญ่ซึ่งมองแต่ไกลไม่เห็นตัวผู้แบกหามนั้น เป็นสิ่งแปลกตาพอใช้

ที่ตรงหัวขบวนนั้น มีทหารดาบขึ้นมาแต่งเครื่องอาวองงามนำหน้าสามหรือสี่คนกับคนกลุ่มใหญ่แต่ละคนติดโคมหลายใบที่ปลายไม้ นำขบวนไปพร้อมกับร้องเพลงสวดทำนองแปลกๆ ขบวนแห่ครั้งนี้กระทำอยู่หลายคืนติดๆ กันจนกระทั่งถึงเวลาตีห้า เราไม่ทราบเหมือนกันว่าพวกคนที่แบกกรงใหญ่และหมุนตัวอยู่ไม่หยุดหย่อนจะสามารถทำเช่นนั้นอยู่ได้ถึงสิบห้าหรือสิบหกชั่วโมงเต็มๆ โดยมิได้พักผ่อนเลย และพวกคนเสียงร้องเพลงสวดอย่างสุดเสียงนั้นจึงจะเบ้ญอยู่ได้เป็นเวลาช้านานถึงเพียงนั้น ส่วนคนอื่นๆ ในขบวนนั้นค่อยมีความสำรวมหน่อย

^{๒๖} นิโกลาส์ แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และการเมือง แห่งราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖) ๒๑๒.

^{๒๗} บาทหลวงตาซาร์ต, จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศไทย, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ(๑๙๙๑), ๒๕๓๙) ๖๘.

บ้างก็เดินไปข้างหน้าพวกต้นเสียงซึ่งห้อมล้อมโรงศพที่มีคนแปดคนแบกไว้บนบ่า บ้างก็เดินปนเปไปกับพวกต้นเสียง...”^{๒๘}

พิธีกรรมของแขกเทศ หรือชนชาวเปอร์เซียที่ชาวต่างชาติบันทึกไว้นั้น คนในสังคมอยุธยาเรียกพิธีกรรมนี้ว่า พิธีเจ้าเซ็น รวมถึงบางทีก็เรียกแขกกลุ่มนี้ว่า แขกเจ้าเซ็นตามชื่อพิธีกรรมที่คนไทยเรียก คำว่า “เจ้าเซ็น” หรือ “แขกเจ้าเซ็น” เป็นคำที่เกิดขึ้นในสังคมอยุธยาที่สื่อความหมายจากพิธีกรรมดังกล่าวมาซึ่งคนกลุ่มนี้จัดขึ้นเป็นประจำทุกๆ ปีเพื่อรำลึกถึงการพลีชีวิตผู้นำของพวกเขา นามว่าฮูเซ็น ตามประวัติศาสตร์ในศาสนาอิสลามฮูเซ็นท่านนี้ได้รับความเคารพในฐานะอิหม่ามหรือผู้นำจากบรรดามุสลิมนิกายชีอะห์ ท่านเป็นบุตรชายของอิหม่ามอะลีและเป็นหลานของท่าน ศาสดามะหะหมัด และถูกทารุณกรรมสังหารพร้อมกับภรรยาอีกจำนวนหนึ่งเมื่อปีศักราชที่ ๖๑ ในศาสนาอิสลาม ณ แผ่นดินของเมืองกัรบะลา (ประเทศอิรักในปัจจุบัน : ผู้เขียน)

พิธีกรรมดังกล่าวจะจัดขึ้นตั้งแต่ประมาณ วันแรกถึงวันที่สิบของเดือนมะหะร่า^{๒๙} ผู้คนที่เข้าร่วมในพิธีกรรมนี้มีการสวดหรือการขับบทร้องแบบพิราปราพันถึงการเสียชีวิตของอิหม่ามฮูเซ็น มีการคร่ำครวญเชิงพรรณนาถึงอย่างซ้ำๆ คล้ายบทโคลกสรรเสริญ มีจังหวะและมีท่วงทำนอง สลับกับการตบอกของบรรดาผู้เข้าร่วมพิธีนี้อย่างแรงและเคลื่อนไหวอย่างมีท่วงท่าการก้าวอย่าง ผู้ที่เคยได้ยินคำร่ำรำพันจากผู้เข้าร่วมพิธีกรรม จับเอาสำเนียงเสียงที่ได้ยินจากชื่อของอิหม่ามฮูเซ็นมาเรียกเป็นชื่อพิธีกรรม ว่า พิธีเจ้าเซ็น

พิธีดังกล่าวจัดขึ้นในยามค่ำคืนมีการจัดริ้วขบวนอย่าง โอ้อ่า พร้อมประดับประดาตกแต่งริ้ว พิธีอย่างสวยงาม มีการตามไฟอย่างหรรษาและยิ่งใหญ่สมเกียรติของอิหม่ามฮูเซ็นที่ท่านถูกสังหารตามประวัติศาสตร์ของเหตุการณ์นี้ ด้วยเหตุนี้ขบวนพิธีเจ้าเซ็นของแขกเทศ หรือเปอร์เซียในสังคมอยุธยาจึงได้รับความนิยม และชื่นชมถึงความสวยงาม ดังที่อาลักษณ์ในคณะราชทูตของกษัตริย์เปอร์เซียที่เดินทางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ กล่าวถึงพิธีกรรมนี้ว่า สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงเลื่อมใสพิธีกรรมของชาวเปอร์เซียเพื่ออำพรางแผนการปราบดาภิเษกพระศรีสุธรรมราชา ว่า

“...ตามที่เป็นอย่างนั้น พระเจ้ากรุงสยามองค์นี้ ได้ขึ้นครองราชย์บัลลังก์เนื่องด้วยความช่วยเหลือของพวกอิหร่าน ซึ่งตอนนั้นกำลังทำพิธีเสร์ราโศกไว้อาลัยท่านอิมามฮุสัยน์...เพื่อตอบแทนบุญคุณข้อนี้ พระองค์จึงทรงอนุญาตให้พวกโมกุลเหล่านี้ทำพิธีไว้อาลัยท่านอิมามฮุสัยน์ได้ทุกปี ยิ่งกว่านั้น พระองค์ยังทรงสั่งให้รื้อวัดแล้วสร้างมัสญิดขึ้นเป็นเกียรติแก่ท่านอากอ มุหัมมัด พระองค์จะทรงประทานเครื่องใช้หรือสิ่งที่ต้องการต่างๆ แก่ชาวอิหร่านสำหรับทำพิธีนี้ เช่น อาหารการกิน, เทียนไข, น้ำมันเติมตะเกียงรวมทั้งเงินทองด้วย ปีนี้พระองค์ทรงรับสั่ง

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, ๖๘.

^{๒๙} มะหะร่า หรือ มุฮัรรอม : ชื่อเดือนแรกตามปฏิทินอิสลาม (ผู้เขียน)

ให้พวกอิหร่านจัดพิธีเช่นเคย พวกเราได้รับเชิญให้ร่วมในพิธีด้วย นักเทศน์ก็ขึ้นไปบนธรรมาสน์กลางตะโกนสาปแช่งปรบึกๆ เมื่อปีกลายนี้ นักเทศน์คนนี้จะยืนเทศน์บนหลังช้างตลอดคืน...”^{๓๐}

อิทธิพลแขกเปอร์เซียในสังคมสยาม

อย่างไรก็ตาม พิจารณาจากย่านอยู่อาศัยแล้วจะเห็นได้ว่า แขกในสังคมอยุธยาส่วนใหญ่จะมีย่านชุมชนของตนอยู่นอกเกาะเมือง เช่นเดียวกับฝรั่งต่างชาติอีกหลายกลุ่มที่อยู่อาศัยนอกเกาะเมืองด้านใต้เป็นส่วนใหญ่ เช่น บ้านฮอลันดา บ้านญี่ปุ่น บ้านโปรตุเกส บ้านฝรั่งเศส หรือบ้านอังกฤษ ฯลฯ ต่างจากแขกเทศ แขกเปอร์เซียที่เป็นกลุ่มแขกในตัวพระนคร เหตุผลที่ทำให้แขกกลุ่มนี้ได้รับราชานุญาตจากพระมหากษัตริย์ให้พำนักหรือตั้งนิคมของพวกตนอยู่ในเกาะเมือง อีกทั้งยังทรงให้การสนับสนุนในเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนา รวมถึงให้อิสระในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของพวกเขา

ก็ด้วยเพราะแขกกลุ่มนี้เป็นกลุ่มขนาดกลางที่ไม่ใหญ่จนเกินไป แต่มีศักยภาพสูงเพียงพอที่ราชสำนักอยุธยาพึงใจที่จะเลือกเพื่อใช้ถ่วงดุลย์หรือต่อรองกับอำนาจกลุ่มอื่น อีกทั้งเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างแขกกลุ่มนี้กับราชสำนักอยุธยาที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าทรงธรรม(พ.ศ. ๒๑๕๓-๒๑๖๑) ที่ได้รับความไว้วางใจจากราชสำนักอยุธยาให้เข้ารับราชการงานหลวงที่สำคัญและกุมอำนาจสูงอยู่หลายตำแหน่งหน้าที่ โดยเฉพาะบทบาทสำคัญในด้านการค้าพานิชพระมหากษัตริย์ทรงวางบทบาทไว้ให้เสมอกับชาวจีน ในหน่วยงานของพระคลังของแผ่นดินควบคุมกรมท่าขวาฝ่ายแขกในตำแหน่งออกพระจุพาคูกับกรมท่าซ้ายฝ่ายจีนตำแหน่งออกญาโชฎึก เป็นต้น

โดยเฉพาะกับราชวงศ์ปราสาททอง เครือข่ายความสัมพันธ์กับราชสำนักของแขกกลุ่มนี้เป็นเสมือนยุคทองเป็นเสมือนความเฟื่องฟูของการแพร่อารยธรรมและวัฒนธรรมของแขกเปอร์เซียมาสู่สังคมไทย อาจกล่าวสรุปอย่างกว้างๆ ให้เห็นถึงบทบาทหรืออิทธิพลในด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นดังนี้

- บทบาททางด้านการเมือง และการปกครอง
- บทบาททางด้านเศรษฐกิจ การค้า และการทูต
- บทบาทด้านสังคม และวัฒนธรรม

โดยเฉพาะบทบาททางด้านสังคม และวัฒนธรรมของแขกเทศ หรือเปอร์เซียที่ได้นำพาวัฒนธรรมหลายด้านมาสู่สังคมไทย เช่น วัฒนธรรมความเชื่อหรือศาสนา ภาษา แบบแผนการแต่ง

^{๓๐} อิบนิ มุหัมมัด อิบรอฮีม, สำเนาประวัติศาสตร์สุลัยมาน, แปลโดย ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, (กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๑๗) ๑๓๙.

กาย วรรณกรรม งานศิลปะหัตถศิลป์ สถาปัตยกรรม(Indo-Iran) วิทยาการจัดการน้ำ รวมถึง วัฒนธรรมอาหารก็เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าแวกเทสหรือแวกเปอร์เซียในสังคมอยุธยาจะไม่ใช่มชนกลุ่มที่มีจำนวน มากที่สุดเมื่อเทียบกับแวกกลุ่มอื่น หากแต่การบทบาทด้านต่างๆ ที่ชนกลุ่มนี้เกิดขึ้นในสังคมอยุธยา ยังส่งผลสืบต่อมายังสมัยรัตนโกสินทร์ และกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน

เช่นเดียวกับฝรั่งต่างชาติหรือแวกกลุ่มอื่นๆ ที่เริ่มต้นจากการเดินทางเข้ามายังสังคมอยุธยา ทั้งในฐานะคนแปลกหน้า ผู้มาเยือน หรือผู้มีวัฒนธรรมที่แตกต่าง วันเวลาได้ผสมผสานหลอมรวม ชนเหล่านั้นให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของความเป็น “ไทย” ในเวลาต่อมา.

บรรณานุกรม

- กาญจนาคพันธุ์. (2517). *ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม 2* (พิมพ์ครั้งที่ 2). นุรินทร์การพิมพ์.
จุฬาราชมนตรี (เชน), พระยาและ พระยาวรเทพ (เถื่อน) และ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี (จำ บุนนาค). (2482). *จดหมายเหตุประมวงศกุลบุณนาค*. โรงพิมพ์มหามกุฏราช วิทยาลัย.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2536). *อยุธยา*. มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- แซรวาส, นิโกลาส์. (2506). *ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และการเมือง แห่งราชอาณาจักรสยาม* (แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร). ก้าวหน้า.
- ดาซาร์ด, กวีย์. (2539). *จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยาม ของ บาทหลวงดาซาร์ด* (แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร; พิมพ์ครั้งที่ 6). สำนักพิมพ์บรรณกิจ (1991).
- ทวิศักดิ์ เพ็อกสม. (2546). *คนแปลกหน้านานาชาติของกรุงสยาม*. ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ. มติชน.
- น. ณ ปากน้ำ. (2534). *ศิลปะและวัฒนธรรมจากดินแดนอาหรับเมื่อแรกเข้าสู่สยามประเทศ*. เมืองโบราณ.
- แบร์, เดอะ ลา. (2548). *จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม* (แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร; พิมพ์ครั้งที่ ๒). สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.
- เพ็ม อหะหมัดจุฬา. (2474). *ใครเปนใคร ฉบับคัดลอกต้นฉบับของพระยาจุฬาราชมนตรี (เชน)*. อยุธยา.
- มุหัมมัด ราบิอิบนิ มุหัมมัด อิบรอฮีม. (2517). *สำเนาอักษรียุสลัยมานบันทึกของคณะราชทูต เปอร์เซียเข้ามากรุงศรีอยุธยา* (ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์, แปล). มติชน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่น.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2534). คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง.

โรงพิมพ์คุรุสภา.

องค์การคำคุรุสภา. (2507). ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๕ เล่มที่ ๒๑. ผู้แต่ง.